

INTE ETT LJUD

En pjäs baserad på den sanna historien om 4-årige Piotr, som 1942 smugglades ut ur ghetton i Warszawa och sedan gömdes av katolska familjer och nunnor tills kriget var över.

AV Ninna Tersman

REGI Lena Mossegård

MED Sofia Berg Böhm, Jan Ärfström

OCH Adam Stanišić Stålhammar

ETT SAMARBETE MELLAN

Teater Komet och Teater Tribunalen

Bakgrund

1942, när Piotr Zettinger var 4 år, lät hans föräldrar smuggla ut honom genom avloppsröret som löpte under det judiska ghetton i Warszawa. Främmande människor - polacker - tog hand om honom, och gömde honom undan en säker död i det närliggande förintelselägret Treblinka. Fadern såg han aldrig igen, men modern lyckades, tack vare motståndsgruppen Zygotas snillrika, nergrävda "arkiv" återförenas med sin son efter krigets slut.

Piotr och hans mor flyttade till Sverige, och han har under lång tid föreläst om kriget och om händelserna som räddade hans liv.

Pjäsen *Inte ett ljud* bygger på intervjuer med Piotr, på ögonvittnens och överlevares berättelser och på journalisten Gitta Serenys samtal med Franz Stangl, kommandanten i Treblinka som ansvarade för 900 000 människors död.

Förkunskaper

Det är en fördel om eleverna har vissa grundkunskaper innan de ser pjäsen. De bör ha grundläggande kunskaper om andra världskriget, Förintelsen, ghettonas betydelse (särskilt Warszawas ghetto), samt om Förintelse- och koncentrationslägren.

Nedan finns en kort beskrivning av Warszawas ghetto och Förintelselägret Treblinka som båda är aktuella i pjäsen. Mer information om dessa och mycket mer information finns att hitta på de hemsidor som presenteras under rubriken länkar.

Faktatexterna om Piotr och Irena kan användas efter att eleverna har sett pjäsen för att förtydliga eller förstärka kopplingen till den autentiska berättelsen som pjäsen grundar sig på. Att läsa dem innan kan påverka elevernas upplevelse av pjäsens innehåll och syfte. Det kan därför vara bra att låta eleverna uppleva föreställningen först, och därefter fördjupa sig i tematiken.

Begreppsförståelse är viktigt och beroende på hur mycket eleverna redan kan om Förintelsen så kan det vara bra att gå igenom en del begrepp innan de ser pjäsen. En begreppslista finns bifogad som hjälp.

För att hjälpa eleverna att reflektera kring pjäsens innehåll och budskap kan det vara bra att låta dem antingen arbeta självständigt med ett antal frågeställningar eller diskutera dem i mindre grupper.

Warszawas ghetto

Den 1 september 1939 anfaller Tyskland Polen och efter ca en månad var hela Polen ockuperat, inklusive huvudstaden Warszawa. Då bodde det 375 000 judar i staden, vilket utgjorde en tredjedel av stadens totala befolkning. Det var den största judiska befolkningen i någon stad i Europa och ett viktigt centrum för hela den judiska befolkningen i Polen.

Den 12 oktober blir alla judar i Warszawa tvångsförflyttade till ett nyupprättat ghetto. Även judar från den närliggande landsbygden tvingas flytta dit. Som mest levde nästan en halv miljon judar i ghattot på en yta som var ca 2.5 % av stadens yta. Den 16 november stängs judarna in i ghattot och en mur med taggtråd byggs upp runtom. Det var förbjudet att vistas utanför murarna om man inte var uttagen till tvångsarbete utanför ghattot, då fick man lämna ghattot under dagtid.

Levnadsvillkoren i ghattot var fruktansvärda. Stora familjer fick trängas i ett enda rum, ofta utan toalett och vatten. Det var brist på mat och många dog därför av svält och sjukdomar som spreds snabbt i det trånga och smutsiga ghattot. Många föräldralösa barn drev omkring på gatorna och de tiggde och stal för att få mat för dagen. Det låg döda kroppar på gatorna och man hämtade upp dessa med likvagnar som rullades till den närbelägna judiska begravningsplatsen, där de begravdes i stora massgravar.

Förintelselägrer Treblinka

Nazisternas syfte med ghettona var att koncentrera judarna på en plats och isolera dem från den övriga befolkningen. Detta skulle senare underlätta transporter till olika Förintelse- och koncentrationsläger. De flesta judar från Warszawas ghetto fördes till Förintelselägrer Treblinka. Ett dödsläger där 875 000 judar gasades ihjäl under en period på nio månader. Man brukar säga att Treblinka var det mest effektiva av de sex Förintelseläger som fanns. Vid ankomst fick judarna klä av sig och därefter fördes de till gaskamrarna där de lurades att tro att de skulle duscha. Till en början grävde, så kallade arbetsjudar, ner liken i marken men senare brändes de på stora öppna eldar.

Franz Stangl, kommandanten i Treblinka, lyckades fly till Brasilien vid krigsslutet men utlämnades till Tyskland när han senare hittades. Han dömdes till livstids fängelse. 1971 intervjuade journalisten Gitta Sereny Franz Stangl i fängelset. Det resulterade i boken Vid avgrunden (Ordfront förlag 2002)

Piotr Zettinger

Pjäsens huvudperson, Piotr, föddes den 23 maj 1938 i Warszawa. När Piotr var ca två år tvingades hans familj, precis som alla andra judiska familjer i staden, flytta in till Warszawas ghetto med de eländiga levnadsvillkor som rådde. Familjen överlevde ghettotiden tillsammans i två år. Men när Piotr fyllt fyra så började SS-förband att hämta vuxna och barn i lägret och släpa med sig dem till tågstationen, Umschlagplatz. Där föste de in judarna i boskapsvagnar och rykten började gå att de skickades till döden. Piotrs föräldrar började förstå att Piotr inte skulle överleva om de inte gjorde något. De fick kontakt med personer, som enligt rykten, hjälpte barn att fly ut ur ghettot. De bestämde sig för att med deras hjälp smuggla ut Piotr, eftersom de förstod att det skulle vara hans enda chans till överlevnad.

Foto: Sara Ringström

Piotr var bara fyra år när han flydde genom kloaksystemet ut ur Warszawas ghetto. Många föräldrar försökte rädda sina barn på liknande sätt. Piotr flydde tillsammans med sin kusin som var några månader yngre. De vandrade genom kloakerna och fördes till en kvinna som hette Irena Sendler. När Piotr kom hem till Irena tvättade hon rent Piotr och hans kusin eftersom de stank av kloak och avlopp. De fick också nya namn som inte var judiska. Piotr blev sedan förflyttad till många olika ställen där han gömdes hos polska familjer och katolska nunnor.

De som gömde barnen tog stora risker, barnen flyttades därför ofta. Piotr fick inte berättas att han var jude eller säga något om sig själv och sin egen familj. Under en tid bodde han hos nunnor på landsbygden men blev senare förflyttad till ett barnhem, som också leddes av nunnor, med cirka 100 katolska barn.

Efter kriget återförenades Piotr med sin mamma, som kom till barnhemmet för att hämta honom. Till en början kände inte Piotr igen sin mamma men följde ändå med henne från barnhemmet. De vandrade i tre dagar för att nå Warszawa där Piotrs mormor och morfars hus låg. Piotrs familj hade bestämt att alla som överlevde kriget skulle återse där när kriget tog slut. Den kusin han hade flytt tillsammans med kom också dit tillsammans med sin mamma och en kusin till och hans föräldrar. Piotr fick dock aldrig återse sin pappa som aldrig återvände efter kriget.

Totalt sett så var det ca 4000 barn från Warszawas ghetto som överlevde, vilket är ett barn av tjugo. Piotr och hans kusin var två av dessa.

Irena Sendler

Irena Sendler var 29 år och arbetade som socialarbetare när kriget bröt ut. När Polen ockuperades fortsatte hon att hjälpa fattiga och behövande i Warszawa. Irena lyckades ta sig in i ghetton och knöt kontakter med personer i den judiska hjälporganisationen i ghetton för att hjälpa dem i deras arbete. Irena spelade senare en viktig roll i den hemliga hjälp- och motståndsorganisationen Żegota, vars syfte var att hjälpa judar som överlevt tömningen av ghetton, som skedde 1943. Irena smugglade ut barn ur ghetton och hade genom sin roll som socialarbetare, kontakt med barnhem och kloster som tog emot de judiska barnen som smugglats ut ur ghetton.

Irena gav barnen nya, icke-judiska, namn och skrev ned dessa på listor med deras riktiga namn och föräldrar. Listorna la hon sedan i glasburkar som hon grävde ner på en hemlig plats. Tack vare dessa kunde de föräldrar som smugglat ut sina barn återfinna dem efter krigets slut. I oktober 1943 blev Irena fängslad och dömd till döden. Hennes vänner lyckades dock få henne fri genom mutor och hon fortsatte sitt arbete i det dolda.

Begrepp att gå igenom med eleverna:

- Ockupera - ta över ett landområde utanför ens eget territorium.
- Ghetto - ett avskilt område där bara judar levde.
- Förintelsläger - de dödsläger som nazisterna upprättade i Polen för att verkställa planen att utrota alla judar.
- Konzentrationsläger - läger dit judarna skickades för att utföra tvångsarbete.
- Arbetsjudar - de judar som fick olika arbetsuppgifter i lägren.
- Kommendant - högste befälhavaren i lägren.
- Civilkurage - att visa mod i svåra situationer.
- Koncentrera - samla ihop
- Isolera - skilja från omgivningen
- Socialarbetare - person som arbetar med stöd och hjälp åt utsatta.
- Åskådare - personer som såg på att Förintelsen skedde men inte gjorde något motstånd.
- Förövare - de som aktivt deltog i förföljelsen och mordandet av judar.

Piotr med modern Teodora 1945

Foto: Sara Ringström

Efterarbete

Frågorna kan både användas som skrivfrågor som eleverna svarar på enskilt eller som diskussionsfrågor.

1. Den här pjäsen bygger på minnen och händelser från Piotrs eget liv. Hur påverkar det dig, som åhörare, att pjäsen bygger på en sann historia?
2. Beslutet som Piotrs föräldrar fattade kan inte ha varit enkelt. De visste att hans chanser att överleva utanför ghyttot var små men de tog ändå risken. Vad tror du hade hänt om Piotr inte hade smugglats ut ur ghyttot?
3. Vilken är den starkaste scenen i pjäsen tycker du?
4. Varför tror du att Piotr inte kände igen sin mamma först, när hon hämtade honom på barnhemmet? Vad tror du gjorde att Piotr så småningom förstod att det var hans riktiga mamma?
5. Varför var det så svårt att för en jude att överleva utanför ghyttot? Många ghyttot hade varken murar eller vakter men få personer valde ändå att inte lämna ghyttot, varför inte, tror du?
6. Irena Sandler tog stora risker när hon räddade barnen från ghyttot? Hon hade det man brukar kalla för civilturage. Vad är det som gör att en människa vågar ta sådana risker trots rädsla för sitt eget liv?
7. Franz Stangler, kommandanten i Treblinka, levde ett normalt familjeliv vid sidan av de jobb han utförde. Hur var det möjligt att först förrinta tusentals barn varje dag och sedan gå hem och leka med sina egna?
8. Förrintelsen hade inte kunnat ske utan att den stora massan av människor såg på och inte motsatte sig det som hände. De kallas för åskådare, till skillnad från förövarna, som var nazisterna och alla de som på något sätt deltog i förföljelsen och utrotningen. Vad skulle du vilja säga till denna massa av åskådare om du hade möjlighet?
9. Även idag flyr människor från krig och förföljelse. Vad kan du göra för att hjälpa någon som flytt? Behöver man vara hjältemodig som Irena för att hjälpa en utsatt person eller kan man göra betydelsefulla saker för sina medmänniskor utan att behöva riskera sitt eget liv?

Länkar

FORUM FÖR LEVANDE HISTORIA

Forum för levande historia är en svensk myndighet som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Här finns fakta, fördjupningstexter och lektionsförslag och är riktad både till lärare och elever.

ETERNAL ECHOES

Eternal echoes är en europeisk lärportal som grundar sig i vittnesskildringar från personer som överlevde Förintelsen. Här finns vittnesmål samt mängder av övningar till elever och lektionsförslag för lärare.

YAD VASHEM

Här kan man läsa en fördjupningstext om Irena Sendler samt om andra kvinnor som visade civilkurage och räddade judar under andra världskriget.

UR PLAY alternativt SLIPLAY

Piotrs flykt. I den här podden berättar Piotr Zettinger sin historia. Skolor som via kommunen eller själva har avtal med en mediecentral kan få tillgång till programmen där.

SVENSKA KOMITTÈN MOT ANTISEMITISM

SKMA är en religiöst och politiskt obunden organisation som förebygger och motverkar antisemitism och rasism.

.....

Hitta till teatern

Teater Tribunalen
Hornsgatan 92
T-Zinkensdamm
Buss nr 4 eller 66

Kontaktuppgifter och karta

Info kring bokning, tider, tillgänglighet etc

För mer info och frågor gällande föreställningen, kontakta Teater Tribunalens producent Hanna Melanton Appelfeldt:

hanna@tribunalen.com

08-84 94 33
073-669 55 51